

Novi geopolitički položaj Balkana i Jugoslavije

Prof. dr *MOMIR STOJKOVIĆ*

U prvom delu članka razmatraju se savremene promene u međunarodnim odnosima i one se po dubini i posledicama porede sa onima koje su proizišle iz francuske (buržoaska) ili oktobarske (socijalistička) revolucije, ili onima koje su nastale kao posledica prvog svetskog rata.

Autor u nastavku analizira izmenjeni položaj Balkana nakon promena u Istočnoj Evropi i, u vezi s tim, promenu međunarodnog položaja Jugoslavije. Posebno su analizirani stratezijski interesi vodećih svetskih i evropskih činilaca u vezi sa razrešenjem jugoslovenske krize. Uz to, argumentovano su razmatrane i promene u spoljnoj politici, međunarodnom položaju i odnosima susednih zemalja prema Jugoslaviji.

Uvod

U teoriji međunarodnih odnosa poznat je stav, potvrđen istorijskim razvojem, da do bitnih (prelomni) promena tokova u realnim međunarodnim odnosima, kojima počinje novi period njihovog razvoja, dolazi usled „preraspodele“ ekonomskih, tehnoloških, političkih ili vojnih odnosa snaga i moći na međunarodnom planu. Pri tome se, takođe, pokazalo da se početni nukleusi takvih promena razvijaju u velikim zemljama, jer je potrebna početna „kritična masa“.

Savremene promene u međunarodnim odnosima upoređuju se, po dubini i posledicama, sa onima koje su proizišle iz francuske (buržoaska) ili oktobarske (socijalistička) revolucije, ili onima koje su nastale kao posledice prvog ili drugog svetskog rata. One su posledica novog (promenjenog) odnosa snaga između dve doskorašnje supersile, kao i promena nastalih u evropskim odnosima, a i jedne i druge su posledica savremene naučno-tehnološke revolucije, čije tekovine uspevaju da koriste samo najrazvijenije industrijske zemlje, a druge zaostaju nezavisno od toga imaju li prirodna bogatstva (izvore). Primer Japana je u tom pogledu najznačajniji i najpoučniji u pozitivnom, a SSSR-a u negativnom smislu.

Terminologijom marksističke političke ekonomije izraženo, pravo na egzistenciju ima onaj društveno-ekonomski sistem koji obezbeđuje proširenu reprodukciju, odnosno razvoj proizvodnih snaga društva. Zemlje koje su nosioci kibernetičke i mikroprocesorske tehnologije uspele su da ostvare neviđen razvoj i zadobiju dominantnu poziciju u međunarodnim ekonomskim i tehnološkim odnosima na globalnom međunarodnom planu. One su, kao grupa sedam najrazvijenijih zemalja, nosioci integracionih procesa po osnovu internacionalizacije kapitala kojim raspolažu, dok se, na drugoj strani, zemlje u razvoju i zemlje doskorašnjeg „realnog socijalizma“ ekonomski i tehnološki nalaze u poziciji „svetske periferije“ – uglavnom stagniraju u razvoju.

Na osnovu toga dolazi do internacionalizacije u korist svetskog proizvodnog sistema koji nameću industrijski najrazvijenije zemlje, koje „reprodukuju same sebe“, uz istovremenu *globalnu pojavu „krize razvoja“*, stvarne krize u većini zemalja, što pokazuje da „uzročna veza između rasta i razvoja nije dobra“, i da je još „manje dobro verovanje da rast vodi ka razvoju, dobro znajući da sadržaj ovih reči nisu puke reči, već osam stotina miliona žrtava apsolutnog siromaštva“.¹

GLOBALNE PROMENE ODNOSA SNAGA

Savremena kretanja u međunarodnim odnosima jasno pokazuju prestanak odnosa snaga koji je nastao posle drugog svetskog rata. Naime, SAD i SSSR, kao glavne pobedničke sile, imale su vodeću poziciju u međunarodnim odnosima, na osnovu svojih ekonomskih potencijala i vojne moći, pa je egzistirao sistem *bipolarizma*, zasnovan na ravnoteži snaga, kako u vreme hladnog rata, tako i u periodu *detanta* (pregovaranje i sporazumevanje sa pozicija ravnoteže snaga). Britanija i Francuska, iako najveće kolonijalne sile i pobednice u ratu, postale su drugorazredni međunarodni činioci zbog moći dve prethodne sile i procesa dekolonizacije, kojim je njihova snaga sve više svedena na nacionalne mogućnosti. Nemačka, Italija i Japan, kao poražene zemlje (a Nemačka i kao

¹ M. A. Sinaceur, *Razvoj: u koju svrhu?* i V. Fransoa Peru, *Za filozofiju novog razvoja*, Beograd, 1985, str. 6-7.

podeljena i stavljena pod kontrolu bipolarnog sistema odnosa), nisu bile više decenija posle rata ne samo globalne već ni regionalne sile, a njihov uticaj na međunarodne odnose sve donedavno bio je nedovoljno izražen.

Nove države, nastale u procesu dekolonizacije (tzv. treći svet ili zemlje u razvoju), afirmisale su se kao međunarodni činilac politikom nesvrstanosti, koja je suprotstavljena bipolarizmu, i kroz koncept borbe za novi međunarodni ekonomski i politički poredak i Ujedinjene nacije, razvijajući elemente demokratizacije međunarodnih odnosa. Međutim, zbog nerazvijenosti i neokolonijalnih odnosa u kojima se nalaze nisu uspele da zadrže poziciju značajnijeg međunarodnog činioca.

U savremenim međunarodnim odnosima pozicije pobjedničkih i poraženih sila u drugom svetskom ratu značajno su promenjene: SAD prestale su da budu jedini, a zatim i dominantni ekonomsko-tehnološki činilac u međunarodnim ekonomskim odnosima, jer njihovo učešće u svetskom društvenom bruto-proizvodu relativno stalno opada, iako je još uvek u apsolutnom pogledu najveće; Japan je, u međuvremenu, izrastao u tehnološki najpropulzivniju zemlju, a Nemačka i Italija, zajedno sa drugim članicama Evropske zajednice, reafirmisale su ekonomsku i tehnološku poziciju Evrope, koja je već prevazišla učešće SAD i Kanade u svetskom društvenom bruto-proizvodu. Posle ujedinjenja, Nemačka stiče višestruke prednosti nad ostalim evropskim silama, a već više godina je najveći „svetski trgovac“, jer njeno učešće u međunarodnoj razmeni iznosi koliko SAD i Japana zajedno.

Poznati francuski i svetski ekonomista Žan Žak Servan Šrajber svojevremeno (šezdesetih godina), studijom Američki izazov, pokazao je zašto su SAD dominantna ekonomska i tehnološka sila, da bi kasnije (sedamdesetih godina) novom studijom, Svetski izazov,² pokazao predominantnost tehnološkog razvoja Japana.

Sovjetski Savez je prvih godina posle drugog svetskog rata uspeo da nadoknadi zaostajanje za američkom nuklearnom snagom, a sredinom pedesetih godina uspostavio je stratešku (nuklearna) ravnotežu snaga, bipolarizaciju međunarodnih odnosa i poštovanje politike interesnih sfera. On je sve

² Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Američki izazov*, Zagreb, 1968; *Svetski izazov*, Zagreb, 1981.

donedavno smatran jednom od dve supersile, i to ne samo zbog nuklearne moći već i zbog veličine teritorije, broja stanovnika i ekonomskih potencijala (bogatstvo sirovinama i energijom). Međutim, karakter njegovog ukupnog ekonomskog i političkog sistema, tzv. realnog socijalizma, nije mu omogućio ekonomski i tehnološki razvoj (izuzimajući nuklearnu tehnologiju), što je dovelo do njegovog ekonomskog i tehnološkog zaostajanja, pa i do stagnacije razvoja. Nedemokratski društveni sistem izrazitog centralističkog karaktera, nezavisno od formalnog federativnog karaktera države, doveo je i do naraslih nacionalnih i drugih protivurečnosti.

Unutrašnji razvoj SSSR-a uslovio je potrebu za radikalnim promenama, što je ispoljeno kroz Gorbačovljevu „perestrojku“ i „ново политичко мишljenje“, a tokovi unutrašnje i spoljne politike, kojima je trebalo da se omogući uspeh perestrojke, odnosno da se pokrene ukupan ekonomski i politički život na novim osnovama, doveli su zemlju do raspadanja, čime je, objektivno, izgubila svojstva supersile. Pošto nije uspeo da uspostavi ekonomsku i tehnološku ravnotežu snaga sa SAD, već je izrazito zaostajao, SSSR je izgubio pretpostavke na kojima u savremenim međunarodnim odnosima može zadržati doskorašnje pozicije. Iako je zbog strateško-nuklearnih potencijala i pomorske moći, i dalje vojni partner SAD, u novim odnosima „sovjetskih država“ to svojstvo može preći na Rusiju.

Takav razvoj događaja u SSSR-u omogućio je uspostavljanje novih odnosa sa SAD, jer je kroz „ново политичко мишljenje“ (nastalo kao potreba perestrojke) napuštena ranija sovjetska koncepcija o „svetu socijalizma“ i „svetu kapitalizma“, o klasnom karakteru međunarodnih odnosa i koegzistencije, i o „svetskom revolucionarnom procesu“, a prihvaćena je međuzavisnost razvoja, koegzistencija kao osnova demokratskih međudržavnih odnosa, kao i potrebe za ekonomskom i tehnološkom saradnjom. Saglasno tim opredeljenjima, morala je biti napuštena i politika sile, intervencija u drugim zemljama, interesnih sfera i trke u naoružavanju. Miroljubivost sovjetske spoljne politike, kao posledica objektivnih potreba i promena u odnosima snaga, rezultirala je i raspuštanjem Varšavskog ugovora i Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć, kao i nestajanjem sovjetske interesne sfere u Evropi, a time i evropske podele na Istok i Zapad.

Zbog takvog razvoja u međunarodnim ekonomskim i tehnološkim tokovima pokazalo se da nije bila greška to što SAD nisu iskoristile nuklearnu prednost nad SSSR-om, dok su je imale, kako je smatrao Kisindžer. Naime, one su promenom prioriteta postigle izrazitu prednost tamo gde su je od početka imale, u sferi ekonomije, tehnologije i politike (demokratija i ljudska prava). Nova pozicija i orijentacija SSSR-a omogućile su SAD da, umesto konfrontacije („borbe protiv komunizma“ koji se raspao sam po sebi, a spoljni činioци su samo ubrzali proces raspada) i preokupacije vojnostrateškim nastupima, sve više u prvi plan stavljaju ekonomsko i tehnološko takmičenje sa Japanom i Evropskom zajednicom, nezavisno od toga što sa njima imaju i zajedničke interese, zasnovane na očuvanju postojećeg sistema međunarodnih odnosa, koji im obezbeđuje zadržavanje stečene dominantne pozicije. To se izražava kroz *shvatanje o zameni principa ravnoteže snaga principom „ravnoteže interesa“*, odnosno kroz ostajanje (za sada) SAD kao jedine supersile (koja pored ekonomsko-tehnološke ima i nuklearno-stratešku poziciju), na osnovu koje nastaje u međunarodnim političkim odnosima *sistem unipolarizma*, sa trendom prerastanja u multipolarizam.³

Pošto više ne postoji konfrontacija između dve dojučerašnje supersile po ideološkom i blokovskom osnovu, kao i zbog nadmoći SAD ostvarene ekonomsko-tehnološkim razvojem (kapital) i angažovanjem saveznika za zajedničke nastupe radi obezbeđenja dominantne pozicije (ranije se isticalo bez svet-skog nuklearnog sukoba, koji nije želela ni druga strana), sada se primenjuje doktrina sukobljavanja „niskog intenziteta“ na političkom, diplomatskom i ekonomskom planu, a eventualno i konvencionalnim vojnim sredstvima. Ako se sada, s obzirom na nov raspored odnosa snaga, uključe u razmatranje dva ranije naglašavana spoljnopolitička cilja SAD, kako ih je svojevremeno izložio Bžežinski, pokazuje se da je potreba za angažovanjem u oblasti „strategijske neizvesnosti“ sve

³ „Iako se svet trenutno razapinje između prepuklog bipolarizma i prenapregnutog unipolarizma, nalazi se, u stvari, u procesu jačanja uporišnih tačaka multipolarizma. Na stanje i odnose u svetu, osim ojačanih SAD i oslabljenog SSSR, sve više utiču zemlje Evropske zajednice i Japan, koje su u snažnom ekonomskom usponu. Ali, (ovim) centrima moći... moraju se pridodati i drugi... Kina, Indija, Brazil...“ i druge zemlje. R. Petković, *Nepoznanice novog svetskog poretka*, „Vojno delo“, 4-5/1991; str. 143.

manja zbog nestanka druge supersile, a mogućnost angažovanja u područjima „regionalne nestabilnosti“ sve veća, uz manje rizike nego ranije. Konfrontacije sa idejama i pokretima koji su ugrožavali „nacionalne interese“ SAD dale su rezultate i omogućile izgradnju „novog međunarodnog sistema“ koji momentalno obezbeđuje pozicije SAD – njihovu dominantnu ulogu u međunarodnim odnosima i Ujedinjenim nacijama. Na taj način se američki „nacionalni interesi“ prikazuju kao interesi međunarodne zajednice, a faktički su u funkciji „višeg nivoa“ bezbednosti SAD, kao i održavanja novouspostavljenih odnosa snaga. Pozicije SAD u dogledno vreme mogu ugroziti samo novi ekonomski centri moći – Japan i Evropska zajednica, kao celina, ili Nemačka u meri sticanja sopstvene pozicije izvan Evropske zajednice.

U *konceptiji izgradnje „novog međunarodnog sistema“* tri elementa imaju posebnu važnost: *prvo*, isticanje zamene principa ravnoteže snaga principom „ravnoteže interesa“, koja na dugi rok nije moguća, iako formalno i diplomatski posmatrano može da se prihvati; *drugo*, isticanje – kao posebne vrednosti – pitanja ljudskih prava i sloboda čoveka i građanina, koja postaju značajan elemenat kako unutrašnjeg razvoja i demokratskih procesa u svakoj zemlji, tako i odnosa među narodima i državama; i *treće*, reafirmacija uloge Ujedinjenih nacija, odnosno organizovane međunarodne zajednice koja se sve više angažuje na očuvanju mira i bezbednosti i poštovanja opštih ljudskih prava i sloboda. Iako se aktivnost koja se odnosi na poštovanje ljudskih prava mora prihvatiti i podržavati, posebno ako dolazi od međunarodne zajednice, činjenica je da aktivnost pojedinih država u tom pogledu, posebno velikih sila, znači i mešanje u unutrašnje poslove drugih država. Nepoštovanje ljudskih prava karakteristično je za sve nedemokratske i totalitarne sisteme, kao i doskorašnje „socijalističke zemlje“, u kojima nije bilo stvarnih demokratskih procesa. Ali, s druge strane, takve aktivnosti kroz podršku tzv. disidentima ili određenim političkim snagama (grupe, partije, pokreti) omogućava promene odnosa snaga na unutrašnjem planu, posebno u zemljama koje su ekonomski, tehnološki ili politički zavisne.

Takva spoljna mešanja posebno su izražena kroz aktivnosti na zaštiti prava nacionalnih i drugih manjina, što je sada

očigledno u evropskim odnosima, posebno prema našoj zemlji. Predsednik Senata Belgije, Frank Svelen, zato naglašava da u Evropskoj zajednici „nismo mogli da se usaglasimo sa zaštitom manjina, a bitno pitanje je princip nemešanja u unutrašnje poslove neke zemlje, uz istovremeno obezbeđenje međunarodnoj zajednici prava da interveniše“.⁴ Radi angažovanja u područjima „regionalne nestalnosti“, u zemljama sa krhkim društvenim uređenjem, treba uvlačiti saveznike, govorio je ranije Bžežinski, u zajedničke posredne i neposredne nastupe „niskog intenziteta“. „Tako se suprotstavljamo idejama i pokretima koji ugrožavaju interese SAD“, naglašavao je Vajnberger, pri čemu same SAD procenjuju karakter borbe za demokratiju u svakoj zemlji, a time i karakter njenog političkog sistema.

PROMENE U EVROPSKIM ODNOSIMA SNAGA

Promene u sovjetskoj unutrašnjoj i spoljnoj politici omogućile su da u toku 1989. i 1990. godine uslede prelomni događaji u istočnoevropskim zemljama, izraženi nestajanjem jednopartijskog sistema „realnog socijalizma“, uvođenjem političkog pluralizma i aktivnostima na izgradnji novog ekonomskog i političkog sistema na staroj ekonomskoj i socijalnoj strukturi, što je dovelo do pogoršavanja životnih uslova i opasnosti od socijalnih eksplozija, autoritarnog razvoja i nacionalističkih ispada, zbog čega demokratija i razvoj još nisu zagarantovani, kako kaže Peter Bender.⁵

Od početnih reformskih impulsa promene u tim zemljama su prerasle u radikalne transformacije na antisocijalističkoj i antisovjetskoj osnovi sa, više ili manje, izraženim nacionalizmom i političkim pluralizmom u kojem desne političke snage postaju dominantne. Kolaps njihovih privrednih sistema i politički radikalizam doveo ih je u stanje u kojem sada više liče na zemlje u razvoju nego na ostale evropske zemlje u čije integracione procese žele da se uključe i čiji ekonomski i politički sistem žele da „kopiraju“. „U nemogućnosti da stanovništvu ponude dovoljno delotvorna i brza rešenja dubo-

⁴ *Manjine su izazov demokratije*, „Politika“ od 19. septembra 1991, str. 3

⁵ P. Bender, *Aktuelne promene u Evropi*, Referat sa „okruglog stola“ u Beogradu, decembra 1990. godine.

kih privrednih i socijalnih problema nasleđenih iz vremena realsocijalizma nove političke snage, koje su preuzele vlast, posežu za nacionalizmom kao jedinim pouzdanim sredstvom političkog okupljanja u ovim okolnostima".⁶ Stanje koje je proizvelo takvu situaciju odgovara Lenjinovom stavu o tome da u društvu, u istorijskim prelomnim trenucima, nastaju uslovi u kojima „oni dole više neće“, a „oni gore više ne mogu“ po starome, što vodi prelazu od nemoći ka moći jednih („mase postaju akteri novog“) i od moći ka nemoći drugih.

Promenama u svim zemljama tzv. socijalističke zajednice, uključujući i Sovjetski Savez, bio je uslovljen i raspad Varšavskog ugovora i SEV-a, čime je prestala zavisnost od Sovjetskog Saveza, koji je još pre toga napustio Brežnjevlevu doktrinu ograničenog suvereniteta. Svi ti novi procesi značili su prestanak postojanja „sovjetskog bloka“, njegove interesne sfere i granice (linija) evropske podele na Istok i Zapad. Time su te zemlje u geopolitičkom pogledu prestale da budu „istočnoevropske“, i povratile su staru (predratnu) poziciju srednjoevropskih ili balkanskih zemalja.

Radikalan prekid sa starim društvenim sistemom, iako novi još nije nastao, kao i novi međunarodni položaj u odnosu na SSSR, omogućili su novu spoljopolitičku poziciju tim zemljama, koju karakteriše, s jedne strane, izgradnja sopstvene nacionalne spoljopolitičke orijentacije i aktivnosti na uključivanju u zapadnoevropske integracione procese, u evropske organizacije i institucije od kojih se očekuje ekonomska i politička pomoć i podrška, a, s druge strane, one zbog prethodne politike objektivno dolaze u novu zavisnost od Evropske zajednice i, posebno, ujedinjene Nemačke, kao i od NATO-a, u koji žele da se uključe (Mađarska je već stekla status posmatrača). Svoju novu spoljopolitičku orijentaciju simbolično su pokazale uključivanjem ili spremnošću za uključivanje u internacionalne snage koje su oslobodile Kuvajt od iračke agresije (Češko-Slovačka, odnosno Mađarska i Bugarska), a Češko-Slovačka, Mađarska i Poljska već su postale članice Evropskog saveta.

Takav razvoj je omogućio proširenje uticaja NATO-a i Evropske zajednice na te zemlje, a doveo ih je u potpuno

⁶ P. Simić, *Jugoslavija i nova evropska arhitektura*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1991, str. 3.

novu poziciju naspram ujedinjene Nemačke, koja postaje glavna evropska sila i globalni međunarodni činilac koji ima sve uslove da popuni „vakuum“ koji je nastao po nestanku sovjetske interesne sfere, odnosno zbog geopolitičkih promena na području od Baltika do Jadrana i Crnog mora.

U politici Nemačke i Italije prema Podunavlju već su se ispoljile tendencije za obezbeđenje uticaja i kolizije njihovih pretenzija. Nemačka za sada nastupa kroz unapređivanje bilateralnih odnosa sa Mađarskom, Češko-Slovačkom i Poljskom, sinhronizacijom politike sa Austrijom (koja je veoma brzo napustila svoju doskorašnju neutralnu poziciju i politiku) i koordiniranom politikom „germanskog i vatikanskog činioca“ prema Sloveniji i Hrvatskoj. Italija je svojim inicijativama i aktivnostima na okupljanju zemalja kroz Pentagonalu, odnosno Heksagonalu, takođe pokušala da proširi svoj uticaj na ta područja pa je izgradila i svoju koncepciju tzv. istočne politike.

Novom situacijom u Centralnoj Evropi reafirmiše se klasični strategijski pravac od Baltika ka severnom Jadranu i iz Panonije prema severnom Jadranu, i obrnuto. Razvijaju se i ideje i aktivnosti za „objedinjavanje“ srednjoevropskog kulturnog prostora kao posebnog civilizacijskog kruga nemačkog naroda i naroda koji su pripadali Habsburškoj monarhiji. Filozofsko-ideološki i kulturni nosioci tih tendencija su istaknute ličnosti evropske kulturne misli, kao što su češko-slovački predsednik Havel, Česlav Miloš, Đerđ Konrad i Fransoa Fejto. Slične aktivnosti, ali sa širih pozicija i s većim pretenzijama preduzima kroz ceo 20. vek i vatikanski verski i politički pokret, želeći da objedini sve katoličke snage na Istoku, uključujući i Ukrajinu.

Evropska zajednica, prerastajući iz ekonomske u ekonomsko-političku uniju, unapređuje odnose sa zemljama članicama Evropske zone slobodne trgovine (EFTA), koje čine, prema Deloru, drugi koncentrični krug evropskog objedinjavanja; Mađarska, Češko-Slovačka i Poljska su sledeći treći, a ostale zemlje (Jugoslavija, Rumunija, Bugarska i evropski deo SSSR-a) četvrti koncentrični krug. Politika Evropske zajednice, usmerena na podršku jugoslovenskim secesionističkim republikama, odnosno na razbijanje (dezintegraciju) Jugoslavije, a posebne politika Nemačke, Austrije i Mađarske, a delom i Italije, pokušuju težnju da Sloveniju i Hrvatsku priključe

trećem koncentričnom krugu evropskog objedinjavanja, što korespondira i sa interesima Vatikana.

Nezavisno od toga što se sve evropske zemlje bivšeg realsocijalizma nalaze u ekonomskim i političkim previranjima, koja imaju značajnije sličnosti od razlika, one ipak ne čine celinu zbog različitog ekonomskog položaja (razvijenost), ali i različitih mogućnosti da se utiče na unutrašnji politički razvoj u njima. Raslojavanje tih zemalja je evidentno, jer „siromaštvo“ Poljske, Češko-Slovačke i Mađarske „izgleda kao bogatstvo“ Bugarima i Rumunima.

Zemlje Evropske zajednice i zemlje članice NATO-a koje smatraju da njihov savez treba dalje jačati nezavisno od činjenice da se raspao drugi blok i da se promenila međunarodna pozicija i politika SSSR-a, govore o postojanju tri grupe zemalja bivšeg realnog socijalizma: (a) one koje su lako prilagodljive zapadnom modelu razvoja i koje se relativno „lako“ mogu ekonomski pomoći za obezbeđenje razvoja i postepeno uključivanje u evropske ekonomske i tehnološke tokove; (b) one koje su teško prilagodljive i koje su opterećene nacionalnim i drugim protivurečnostima i napetostima (SSSR i Jugoslavija), i (c) one koje se nalaze na sredini između dve prethodne grupe (Poljska, Bugarska i Rumunija). Pri tom se ističe da nijedna zapadna sila nije spremna da se prema bilo kojoj od tih zemalja ponaša kao što se ponaša SR Nemačka prema DR Nemačkoj, a to znači da obezbedi razvoj i stabilnost novog sistema koji nastaje.

U početnom periodu promena govorilo se o prerastanju „bipolarne“ u „kontinentalnu“ Evropu, a sada se sve više uviđaju značajne razlike koje se ne mogu prevazići u dogledno vreme, i naglašava opasnost od razvijanja međusobnih sukoba zbog nacionalističkih politika i pretenzija zasnovanih na manjinskom problemu (mađarske pretenzije prema Transilvaniji i delovima Slovačke i Jugoslavije; rumunske pretenzije prema Moldaviji, albanske pretenzije prema Kosovu i zapadnoj Makedoniji; bugarske pretenzije prema Makedoniji i Rumuniji itd.). Evropa se oslobodila „uzajamnih strahova“ na osnovu blokovske podele i konfrontacije, ali je porast nacionalizma i separatizma stvorio nove opasnosti, koje mogu usporiti i ugroziti evropske procese bezbednosti i saradnje na helsinškim osnovama, uz njihovu neophodnu modifikaciju usled pre-

stanka ravnoteže snaga i interesnih sfera i, posebno, zbog nove uloge i pozicije Nemačke.

Nacionalizam i separatizam već daju rezultate i ukazuju na mogućnost da se obistini predviđanje predsednika Miterana o tome da može doći do nastanka brojnih novih evropskih država. Nezavisnost su već stekle tri pribaltičke republike, „okrenute“ Zapadu, borba za nezavisnost nastavlja se u sovjetskim zakavkaskim republikama – Ukrajini i Moldaviji, afirmišu se slični trendovi u Slovačkoj, a secesionizam Hrvatske i Slovenije već pokazuje pristrasnu upletenost i podršku brojnih evropskih aktera (Nemačka, Austrija, Mađarska, Italija, Vatikan, pa i neke druge zemlje). Ti i neki drugi problemi u odnosima tih zemalja imaju više sličnosti sa predratnim stanjem nego sa savremenim evropskim procesima ekonomskog i političkog objedinjavanja, naglašavaju na Zapadu. Zato njegovo prvobitno oduševljenje zbog kraha „realnog socijalizma“ sada ustupa mesto „brizi“ zbog kriza u koje te zemlje zapadaju i problema u njihovim odnosima koji mogu dovesti do sukobljavanja. Proces radikalnih promena ocenjuju se i prema stepenu antisovjetizma, sadržanog u unutrašnjim političkim procesima, i prema problemima koji mogu biti činioci evropske destabilizacije.

Nezavisno od toga što SSSR (i Rusija) nikada od oktobarske revolucije nije bio više okrenut Zapadu u iznalaženju mogućnosti za unapređivanje ekonomske i tehnološke saradnje, i nezavisno od sistematskog i radikalnog razgrađivanja dosadašnjeg sistema (zabrana rada KPSS, napuštanje lenjinizma i komunizma, deprivatizacija, itd.), na Zapadu i dalje postoji nepoverenje prema SSSR-u i kolebanje u vezi s tim koliko treba pomoći njegov budući razvoj, odnosno izlazak iz teške ekonomske, socijalne i političke krize u koju je zapao. Ujedinjena Nemačka prednjači u politici pružanja pomoći, dok su druge sile rezervisanije, očekujući dalje promene. Politička podrška se pruža samo onoliko koliko je potrebno da nove političke snage izdrže u borbi sa snagama koje žele da zadrže stari sistem i paritet sa Zapadom na osnovu vojne moći.

Nestajanje ideoloških i „sistemskih“ razlika između istoka i zapada Evrope, raspuštanje vojno-političkog saveza Varšav-

skog ugovora i politika „novog političkog mišljenja“ pokazuju da je sovjetska politika defanzivna i usmerena na „umanjivanje gubitaka u srednjoj Evropi“, a ne na sticanje novih pozicija. S druge strane, bivši sovjetski sateliti su žurili da što potpunije raskinu sve veze i odnose sa „starijim bratom“, iako se i on sam menja u istom smeru kao i oni. Interesantno je da je Rumunija, koja je ranije pružala najveći otpor sovjetskoj blokovskoj politici, posle promena bila manje radikalna u tom pogledu od drugih zemalja, od Poljske do Bugarske. Na Zapadu to objašnjavaju sa dve činjenice: karakterom susedstva (sovjetsko, mađarsko, jugoslovensko) i nedovoljnim brojem istaknutih disidenata, odnosno novih političkih lidera.

BALKAN I „NOVO“ JUGOSLOVENSKO SUSEDSTVO

Nestankom blokovske konfrontacije i ravnoteže snaga u evropskim odnosima i promenama u zemljama koje su bile sovjetski sateliti nestale su i strateške granice između istoka i zapada Evrope, kao i ideološke i „sistemske“ razlike, a prestao je da postoji i vojno-politički savez Varšavskog ugovora. Zato se bivši sovjetski sateliti ne nalaze na „isturenim pozicijama“ naspram druge strane, Austrija nije „most“ između Istoka i Zapada, a Jugoslavija elemenat ravnoteže snaga u odnosima globalnog, mediteranskog i balkanskog rasporeda snaga jugoistočne Evrope.

Doskorašnja uloga Balkana i njegovih zemalja predominantno je zavisila od „mesta koje je poluostrvo zauzimalo u podeli Evrope“, od pripadnosti Bugarske, Rumunije i Mađarske Varšavskom ugovoru, Grčke i Turske NATO-u i specifične (nezavisne) pozicije nestvrstane Jugoslavije i vanblokove Albanijske, koje su, kao takve, činile tampon-zonu u kojoj su se preklapali strateški interesi obe supersile i oba bloka, a time i značajno poništavali. Granica evropske podele na Istok i Zapad, koja je išla sa severa, zaustavljala se na austrijsko-jugoslovensko-mađarskoj tromedi, što znači da se u izvesnom smislu prekidala i rasplinjavala ne dosežući do severnog Jadrana, već skrećući „natrag prema istoku, duž granice

Jugoslavije i konačno završava(la) na tursko-bugarskoj granici, na obali Crnog mora“.⁷

Strateški značaj Balkana, u podeljenoj Evropi upravo je proizilazio iz „linije njegove podele“, a strateška i geopolitička pozicija Jugoslavije, kao centralne zemlje na poluostrvu, bila je značajan činilac u odnosima velikih sila i blokova još iz vremena drugog svetskog rata. To se pokazivalo kroz formulu o „podjednakom interesu i uticaju“ (50:50), koju su utvrdili Čerčil i Staljin prilikom razgovora o interesnim sferama oktobra 1944. u Moskvi, zatim, kroz izraženo neprijateljstvo Zapada prema Jugoslaviji u periodu njene „svrstanosti“ u sovjetsku interesnu sferu (1945–1947), da bi u periodu sukoba sa SSSR-om od Zapada dobila značajnu ekonomsku i vojnu pomoć, uz pokušaje da se posredno (preko Balkanskog saveza) uvuče u NATO. No, u tome se nije uspelo, jer je uspostavljena ravnoteža snaga omogućila Jugoslaviji da nezavisnom i nesvrstanom međunarodnom politikom obezbedi „posebnu“ i „specifičnu“ ulogu, izgrađenu na protivurečnostima i konfrontacijama dve strane, koje su uvažavale tu njenu poziciju zbog održavanja ravnoteže i stabilnosti na Balkanu i Sredozemlju, koja nije dozvoljavala promenu odnosa snaga. Od vremena izlaska sovjetske flote u Sredozemlje (1967) i intervencije u Čehoslovačkoj (1968), „balkansko pitanje“ u vezi s Jugoslavijom bilo je ponovo otvoreno kao strateško-političko pitanje pristupa Jadranu i Otrantskim vratima, koje se ispoljavalo u sovjetskim zahtevima za korišćenjem jugoslovenskih luka, što je predsednik Tito stalno odbijao.

U novim (globalni i evropski) međunarodnim uslovima i odnosima Jugoslavija je „sa procesom završavanja hladnog rata i smanjenja međublokovske konfrontacije u drugoj polovini osamdesetih godina... izgubila svoju ključnu ulogu u strateškim razmišljanjima Zapada“, jer „više nije bila element ravnoteže između Istoka i Zapada, kojeg se niko nije mogao odreći. U meri u kojoj su reformski procesi u bivšim satelitskim državama Moskve privlačili pažnju Zapada, smanjivalo se interesovanje za Jugoslaviju“, jer ona „više nije bila problem globalnog značaja između dve supersile, nego, u najboljem slučaju, jedno evropsko pitanje, doduše, na periferiji kontinen-

⁷ Leo Mates, *Balkan u savremenoj svetskoj politici*. U: *Balkan krajem 80-ih godina*, Beograd, 1987, str. 68.

ta. Bitan je sada bio tempo reformi na Istoku. Ono što je u Poljskoj trajalo devet meseci, trajalo je devet nedelja u DR Nemačkoj, a samo još devet dana u ČSFR. Jugoslavija je enormno zaostajala za tim procesima demokratske transformacije. Tu nije bilo nikakvog sveobuhvatnog preokreta, nikakve radikalne promene, koja bi obuhvatala celu zemlju. Već samo zbog toga je razvoju u Poljskoj, NDR ili ČSFR iznenada pridavano daleko značajnije mesto“.⁸

Navedeni stav nemačkog autora jasno pokazuje pristup i politiku Zapada i, posebno, Zapadne Evrope prema Jugoslaviji koja je izgubila ključnu poziciju u Evropi, a sve je više gubi i na Balkanu, kako zbog unutrašnjih problema (pitanja egzistencije ili nastanka više država), tako i zbog novih strateških mogućnosti Zapada da je „opkoli“ uticajem u Mađarskoj i Bugarskoj, koje su već izrazile spremnost za uključivanje u NATO, a potencijalno i u Rumuniji. Gubljenje ranijeg značaja međunarodnog položaja Jugoslavije ne znači nezainteresovanost zapadnih sila za unutrašnja kretanja i uticaj u njoj, već samo da nema raniji strateški značaj i da podrška njenom integritetu i nezavisnosti nije više nužna, pošto se procenjuje da postoji mogućnost obezbeđenja sopstvenog uticaja na njenom prostoru.

Prethodnim argumentima o novom, manje značajnom međunarodnom položaju Jugoslavije treba, pre svega, dodati promene u položaju i politici SSSR-a (odustajanje od strateških nastupa), nacionalne sukobe i procese secesionizma koji vode nastanku nezavisnih država ili saveza suverenih država. Buduće pozicije velikih sila na Balkanu mnogo će zavisiti i od karaktera budućih odnosa između Rusije i Ukrajine, njihovih međusobnih odnosa i njihovih odnosa sa zapadnim silama. Rusija, svakako, ostaje značajan činilac međunarodnih odnosa i zadržava svojstvo velike (nuklearne) sile, ali njen uticaj na Balkanu u novim uslovima teže će se ostvarivati, posebno ako se ne uskladi njen nastup sa Ukrajinom. U tom pogledu biće značajan i karakter budućih odnosa između Ukrajine i Rumunije, kao i Ukrajine i Rusije sa Bugarskom i sadašnjim jugoslovenskim republikama. Za položaj Jugoslavije, a posebno Crne Gore i Srbije, od interesa je i unapređivanje

⁸ Jens Reuter, *Uloga Jugoslavije u promenjenoj Evropi*, Referat na naučnom skupu na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, decembra 1990, str. 2.

odnosa između Albanije i zapadnih zemalja, kao i uspostavljanje (prvi put) diplomatskih odnosa sa SAD, koje podržavaju njene pretenzije prema Kosovu izjavama o navodnom nepoštovanju prava šiptarske manjine.⁹

Polazeći od realnih pretpostavki da se može obezbediti dominantan uticaj na pojedine jugoslovenske republike, orijentisane na suverenost i secesionizam, ili podrškom nacionalnih i političkih snaga koje su spremne da se tom uticaju podrede, jer se na dosadašnju Jugoslaviju ne računa, uz pomoć pojedinih republika i nekih organa federacije, jugoslovenska kriza je internacionalizovana. Haška konferencija o Jugoslaviji pokazuje spremnost zapadnoevropskih sila da aktivnošću Evropske zajednice „nateraju“ jugoslovenske republike na stvaranje saveza suverenih država, kako bi se obezbedili uslovi za staru i proverenu politiku „balkanizacije“, odnosno dominaciju kroz korišćenje brojnih nacionalnih i drugih protivurečnosti u odnosima jugoslovenskih republika, naroda i nacionalnih manjina. U tome su posebno aktivni vatikansko-katolički činioци, Demohrišćanska internacionala, Austrija, Mađarska i Nemačka, koje pokazuju otvorenu spremnost da doprinesu razbijanju Jugoslavije kroz direktnu materijalnu i diplomatsku podršku Sloveniji i Hrvatskoj.

Politiku korišćenja jugoslovenskih prilika za ostvarivanje uticaja prve su započele SAD izgradnjom strategije nastupa protiv „komunističkih snaga i zemalja“. U tome je posebno značajna strategija Bžežinskog, izložena za vreme održavanja svetskog kongresa sociologa, u Upsali, 1978. godine, koja se pokazala kao veoma delotvorna. On je, naime, tada rekao da je strateški cilj SAD u Jugoslaviji očuvanje postojećeg status quo-a u odnosima dve supersile prema Jugoslaviji, a krajnji cilj „ukidanje komunističke vladavine u bilo kojoj formi“, s napomenom da se „taj cilj u dogledno vreme ne može ostvariti“ jer „njegova realizacija zavisi kako od stanja u zemlji tako i od stanja u globalnim svetskim odnosima“. Analizom jugoslovenskih prilika on je utvrdio da postoje mogućnosti za uticaj na unutrašnji razvoj zbog: (a) privredne situacije u kojoj vlada „sistemski nered“, opterećenost spoljnim dugovima i

⁹ Američki magazin „Newsweek“, u broju od 26. novembra 1990, doneo je članak i mapu o „Evropi 2000“, na kojoj su kao posebne države ucrtane Slovenija, Hrvatska, Velika Srbija i Crna Gora, Kosovo je u sastavu Albanije, a Krajina posebna slobodna teritorija (str. 14-19).

nezaposlenost; (b) međunacionalnih odnosa koji su činilac njenog mogućeg razbijanja; (c) stanja u Savezu komunista, u kojem slabi idejno jedinstvo i čija se aktivnost na terenu ne oseća; (d) stanja odbrambenih mogućnosti („JNA je siguran oslonac režima“), odnosno odnosa između JNA i opštenarodne odbrane, tj. mogućih uticaja na unutrašnje promene na osnovu osposobljavanja građana za odbranu.¹⁰

Navedene elemente spoljnih nastupa prema Jugoslaviji ne treba tumačiti kao predominantnost spoljnih aktivnosti i uticaja na uzroke nastanka i razvoja jugoslovenske krize, već kao dokaz interesa i umešnosti u ostvarivanju zapadnih pretenzija korišćenjem protivurečnosti u jugoslovenskim unutrašnjim prilikama. Izgleda da su neke evropske sile, posebno ujedinjena Nemačka, a delom i Evropska zajednica, otišle dalje od SAD, jer su korišćenje jugoslovenskih protivurečnosti usmerile na razbijanje Jugoslavije, iako im kao izgovor može poslužiti činjenica da su bile za njen integritet sve dok nisu počeli oružani sukobi, barem prema njihovim verbalnim diplomatskim izjavama.

Poseban interes je ispoljen za antisocijalističku usmerenost unutrašnjih jugoslovenskih procesa, pa je naročito napadana Srbija, koja se ne uklapa u postojeće trendove u tom pogledu, a potom su usledili predlozi za obustavljanje ekonomske pomoći (Niklsonov amandman) i optužbe da navodno krši ljudska prava, posebno na Kosovu. Podsticanjem unutrašnjih promena opšteg antikomunističkog trenda i podrškom snaga koje su njihovi nosioci, zapadne sile žele da obezbede, osim finansijske i tehnološke zavisnosti, koja je evidentna, i politički uticaj na razvoj unutrašnjih promena. Nezadovoljstvo zapadnih sila posledica je i toga što smatraju da Jugoslavija, kao i Rumunija, nije ispoljila antisovjetsko raspoloženje i da, zbog toga, one koče tempo i utiču na kvalitet promena od Baltika do Crnog mora, od Poljske do Bugarske.

Eskalacija jugoslovenske krize „naterala“ je Evropsku zajednicu na preduzimanje aktivnosti kojima bi Jugoslaviju i njene republike „podvrgla diplomatskim pravilima Evrope“ (Rozemberg), pa je, organizujući Hašku konferenciju o Jugoslaviji, na koju je pristalo svih sedam jugoslovenskih aktera,

¹⁰ Zbignjev Bžežniski, *Strategija i politika SAD prema Jugoslaviji*, „Omladinska iskra“ (Split), 15. maj 1987. godine.

voljno ili zbog objektivne nemogućnosti da odbiju inicijativu, pokušala političkim pritiskom da dođe do njihovog sporazuma o savezu suverenih država. Pri tome, pošlo se od stava da Jugoslavija ne postoji, jer ni u jednom tekstu lorda Karingtona, kao predsednika Konferenije u kojem se predlažu rešenja za jugoslovensku krizu Jugoslavija nije pomenuta, a tokom njenog rada prestali su da se pozivaju na sednice predstavnici federacije.

Evropska zajednica nije imala nijedan međunarodno-pravni osnov za razmatranje jugoslovenske krize i pružanje „dobrih usluga“, izuzev pristanka sedam jugoslovenskih aktera, pa je legitimitet za svoju aktivnost naknadno pribavila od Saveta ministara KEBS-a, a zatim i od Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. U Deklaraciji o situaciji u Jugoslaviji Savet ministara KEBS-a je „izrazio zabrinutost i podršku demokratskom razvoju, jedinstvu i teritorijalnom integritetu Jugoslavije“ i „naglasio da samo narodi Jugoslavije treba da odluče o budućnosti zemlje“.¹¹

Na sednici Saveta bezbednosti, šef jugoslovenske diplomatije je izjavio da „*objektivno, jugoslovenska kriza ugrožava mir i bezbednost u mnogo širim razmerama*“, dodajući da je ona „previše kompleksna i slojevita“ i „da niko od jugoslovenskih faktora nije nevin ni potpuno čist“. Pri tome je dodao da je „kriza deo opštih istorijskih procesa koji, poslednjih godina, pogađaju srednju i istočnu Evropu, Sovjetski Savez i druge delove sveta“.¹² Savet bezbednosti je u svojoj Rezoluciji bio blaži od jugoslovenskog šefa diplomatije, jer je izrazio zabrinutost „da bi produžavanje ove situacije *moglo predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti*“, pa je podržao aktivnost zemalja-članica Evropske zajednice, uz podršku zemalja članica KEBS-a.¹³

Evolucija stavova Evropske zajednice, odnosno njenih zemalja članica počela je od naglašavanja „da su samo narodi Jugoslavije ti koji treba da odluče o budućnosti svoje zemlje“¹⁴ do otvorenog političkog pritiska i ultimativnih predloga pred-

¹¹ Tekst Deklaracije o situaciji u Jugoslaviji, od 19. juna 1991, „Međunarodna politika“ (Beograd), 1991, br. 995-997, str. 15.

¹² Izlaganje Budimira Lončara na sednici Saveta bezbednosti UN, 25. septembra 1991, „Međunarodna politika“, isto, str. 38.

¹³ Rezolucija Saveta bezbednosti UN, br. 713, od 25. septembra 1991, str. 37.

¹⁴ Iz Deklaracije EZ o situaciji u Jugoslaviji, Hag, 5. jul 1991, isto, str. 19.

sednika Haške konferencije o Jugoslaviji, lorda Karingtona, o tome da su republike „suverene i nezavisne, sa međunarodnim identitetom“ i da se udružuju u „slobodnu asocijaciju sa međunarodnim identitetom“, kao i da će se „priznati nezavisnost onih republika koje to žele, i to u postojećim granicama, ukoliko ne bude drugačije dogovoreno“.¹⁵ U asocijaciji koja se predlaže polazi se od toga da Jugoslavija ne postoji što je neprihvatljivo, jer ona još egzistira, iako uz ogromne probleme i oružane sukobe, i kao subjekt međunarodnog prava i međunarodnih odnosa i kao federativna državna zajednica sa svojom teritorijom, stanovništvom (čija je većina za njeno očuvanje) i vlašću, koja je sporna samo na delu njene teritorije (u Sloveniji i većem delu Hrvatske). Taj haški dokument je izraz političke volje evropskih sila članica Evropske zajednice, a pokušaj ukidanja Jugoslavije kao suverene i legitimne države, što je bez presedana u međunarodnim odnosima, suprotan je čl. 2, st. 4, Povelje Ujedinjenih nacija, svim drugim pozitivnim međunarodnopravnim aktima i helsinškim (evropskim) principima odnosa.

Takvim predlogom Evropska zajednica pokušava da izbriše međunarodno priznate i garantovane granice Jugoslavije – stvaranjem šest nezavisnih država u postojećim administrativnim (međurepubličke) granicama, koje se proglašavaju nepromenljivim, iako o njima ne postoje ni legitimne odluke državnih organa Jugoslavije, jer su povlačene na osnovu usmenih odluka Politbiroa KP Jugoslavije, niti su utvrđivane po kriterijumima međunarodnog prava (nisu ni etničke, ni ekonomske, ni strategijske). Takvim pokušajem Evropska zajednica je prekoračila mandant koji je dobila – da posredovanjem, dobrim uslugama i mirenjem obezbedi miroljubivo i demokratsko rešenje jugoslovenske krize. Ona je, time, pokazala spremnost da ne poštuje samoopredeljenje naroda kao jedan od osnovnih principa organizovane međunarodne zajednice. „Pravo na samoopredeljenje mora podjednako da važi za svaki od šest jugoslovenskih naroda“, ono „znači da niko protiv svoje volje ne može da bude zadržan da živi u Jugoslaviji, ali i da niko ne može protiv svoje volje da bude izveden iz Jugoslavije“, kao i da „pravo naroda da izađe iz Jugoslavije ne može biti jače od prava naroda da ostane u Jugoslaviji“,

¹⁵ Iz tzv. trećeg predloga (dokumenta) lorda Karingtona, nazvanog „Odredbe sporazuma za konvenciju“, od 30. oktobra 1991, „Politika“ (Beograd), 31. oktobar 1991, str. 3.

naglasio je predsednik Republike Srbije, Slobodan Milošević, u govoru na otvaranju Haške konferencije.

Činjenica da je razbijanje Jugoslavije počelo ranije ne daje pravo Haškoj konferenciji da to razbijanje dovrši političkim pritiskom, bez stvarnog ulaženja u proces pregovaranja i argumentacije stavova svih strana u sukobu, odnosno bez poštovanja međunarodnog prava na kojem se zasniva savremena međunarodna zajednica, prema kojem su poštovanje teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti najveće vrednosti. Takvu ocenu potvrđuje zaobilaženje Arbitražne komisije, a onemogućavanje njenog rada znači udaljavanje od načela međunarodnog prava i legaliteta. Njoj je na taj način onemogućeno da kao skup zakletih pravnih eksperata (sudije ustavnih sudova) odgovori na pitanja koja je postavila Srbija: „1. ko može biti subjekt prava na samoopredeljenje, narod ili federalna jedinica; 2. zakonitost secesije sa stanovišta međunarodnog prava i uslovi pod kojima može biti ostvarena; 3. status unutrašnjih ili administrativnih granica sa stanovišta univerzalnog međunarodnog prava, završnog akta KEBS-a i Pariske povelje“.¹⁶

Takvo ponašanje Evropske zajednice uslovljeno je promenjenim odnosima snaga na evropskom i međunarodnom planu, „u prestrukturiranju sveta u globalnim razmerama“, u pokušajima „da se umesto sadašnjeg odnosa snaga u Evropi, ne formira ravnoteža interesa, koja bi osigurala jednak položaj i prava svih država KEBS-a, nego se, nasuprot tome, formira nova ravnoteža zasnovana na novim interesima i novim centrima moći“. Umesto da Pariska povelja omogućí dalje unapređivanje evropskih odnosa na osnovu helsinških principa bezbednosti i saradnje (teritorijalni integritet i nepovredivost državnih granica), promene u odnosima snaga i ujedinjenje Nemačke veoma brzo su doveli do „profiliranja interesa pojedinih zemalja i diplomatskih poteza koji nimalo ne znače izgradnju novog poretka u Evropi“, već razvoj sukoba interesa kakvi su poznati iz prošlosti, u uslovima sve veće „složenosti odnosa u okviru Evropske zajednice“.¹⁷ U centru tih novih interesa su snage koje žele promenu političke karte Evrope,

¹⁶ Iz govora predsednika Republike Srbije Slobodana Miloševića na Konferenciji u Hagu, 18. oktobra 1991, „Intervju“ (Beograd), 25. oktobra 1991, str. 32.

¹⁷ Iz intervjuua V. Jovanovića, ministra inostranih poslova Srbije, „Intervju“ (Beograd), 25. oktobar 1991, str. 8–9.

koje otvoreno staju iza secesionističkih snaga u brojnim evropskim zemljama, posebno u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, jer to odgovara njihovim strateškim i drugim interesima, odnosno mogućnostima da menjaju odnose snaga i političku kartu Evrope u svoju korist.

Promene odnosa snaga na globalnom i evropskom planu posebno utiču na države i narode između Baltika, Jadrana i Crnog mora, a u odnosima jugoslovenskih naroda i republika ispoljile su se u najgorem obliku – oružanim sukobima i internacionalizacijom jugoslovenske krize, koja se zato više odvija prema htenjima moćnih spoljnih aktera nego onih snaga koje su je u zemlji započele. Ta kriza je otvorila pitanje pretenzija na jugoslovenske teritorije, neposredno ili preko ostvarivanja uticaja na pojedine jugoslovenske narode.

Promene u susednim zemljama uklapaju se u navedene evropske trendove i sve više pokazuju da Jugoslavija dobija „nove susede“, kao što i one, zbog promena karaktera odnosa jugoslovenskih naroda i neizvesnosti u vezi s njihovim budućim odnosima stiču „nove susede“. Time se dolazi do obostrano nove politike u međusobnim odnosima, napuštanja doskorašnjih unutrašnjih i spoljnih determinanti (bipolarizam, blokovska pripadnost, ravnoteža snaga) i ispoljavanja nacionalnih interesa koji dolaze u koliziju, pa se problemi nacionalnih manjina i povezivanje manjinskog i teritorijalnog pitanja reafirmišu, i time oživljavaju negativne geopolitičke trendove u balkanskim odnosima. Oni odgovaraju pojedinim velikim silama jer omogućavaju ostvarivanje strateških i drugih interesa podržavanjem ili suprotstavljanjem jednim ili drugim akterima tih trendova. Pokazatelji takvog razvoja su evidentni: mađarske pretenzije prema rumunskoj Transilvaniji; manje izražene rumunske pretenzije prema Moldaviji; albanske pretenzije prema Kosovu (Srbija) i zapadnoj Makedoniji; bugarske pretenzije prema Makedoniji kroz formulu priznanja makedonske države, ali ne i makedonske nacije; otvaranje pitanja granica među jugoslovenskim republikama; grčko-turski odnosi povodom kiparskog pitanja, Egeja i manjina; tursko-bugarski odnosi povodom brojne turske manjine u Bugarskoj; bugarsko-rumunski odnosi zbog potencijalnih mogućnosti otvaranja pitanja južne Dobrudže itd. Kosovo i Metohija, kao i Makedonija, u evropskoj politici, diplomatiji

i strateškoj literaturi ističu se kao tradicionalne zone napetosti. Oživljavanje starih koncepcija o stvaranju „velikih nacionalnih država“ u prošlosti već je pokazalo nerealnost i međusobnu suprotstavljenost koja vodi sukobima, jer na etnički izmešanim teritorijama uvek pretenduje više naroda.

Otvaranje nacionalnih pitanja i sukoba širom Istočne Evrope, uključujući Sovjetski Savez i Balkan, i izražena ekonomska kriza (nepostojanje uslova za brži ekonomski razvoj) pokazuju da nastaje nova evropska podela na Istok i Zapad na osnovu siromaštva i bogatstva, slična poznatoj razlici između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Tako se dosadašnja politička podela Evrope zamenjuje ekonomskom, a to znači i zavisnošću Istočne od Zapadne Evrope, uspostavljenjem nove vrste neokolonijalnih odnosa. Zato međunarodni položaj balkanskih zemalja sve više zavisi od karaktera njihovih odnosa sa Evropskom zajednicom i njenim članicama koje imaju pozicije velikih sila, a političko-strateški od karaktera međusobnih odnosa i eventualnih pretenzija tih sila prema Balkanu. Zbog toga se sve više naglašava stav da odnos balkanskih zemalja i evropskih sila liči na vreme pred prvi svetski rat.

Izrazitom pogoršavanju međunarodnog položaja Jugoslavije doprinosi, pored unutrašnjih procesa dezintegracije i sopstvene „balkanizacije“, značajno izmenjeni međunarodni položaj Balkana i Srednje Evrope, kao i činjenica da ona više nije element ravnoteže snaga. Iako nije bila pripadnik blokova, Zapad je u ideološkom i klasnom smislu smatrao delom Istoka, dok je ona, kao nezavisna i nesvrstana zemlja, prihvatila tzv. mediteransku politiku Evropske ekonomske zajednice (EEZ), dok bi joj sada, u izmenjenim uslovima, više odgovarao odnos koji EZ pokazuje prema Srednjoj Evropi.

PROMENE U SPOLJNOJ POLITICI, MEĐUNARODNOM POLOŽAJU I ODNOSIMA SUSEDNIH ZEMALJA PREMA JUGOSLAVIJI

Albansku spoljnu politiku karakterisao je poslednjih godina ofanzivni nastup, koji je rezultirao uspostavljenjem diplomatskih odnosa sa mnogim zemljama, uključujući i SAD; unapređivanje ekonomskih odnosa, posebno sa Italijom i

Nemačkom; stvarna (iako ne i formalno-institucionalna) internacionalizacija problema Kosova kao najvažnijeg u jugoslovensko-albanskim odnosima, a po mnogim shvatanjima i potencijalno najopasnijeg sukoba na Balkanu; uključivanje u aktivnosti KEBS-a, uz isticanje da je „Evropa jedan od glavnih pravaca spoljne politike“ i da želi uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Evropskom zajednicom.

Unutrašnje promene na liniji napuštanja „realsocijalizma“ dovele su do formalnog političkog pluralizma, uz predomnantnost starih političkih snaga. Dok se ranije na granicama pucalo prilikom pokušaja građana da napuste zemlju, sada se, čak, stimuliše odlazak građana u inostranstvo radi smanjenja socijalnih tenzija i politike iseljavanja pripadnika nacionalnih manjina.

Albanija nastavlja sa svojom antijugoslovenskom politikom i aktivnošću na međunarodnom planu, pojačavajući podršku nacionalističko-separatističkim snagama na Kosovu, sa čijim predstavnicima održava neposredne odnose i usmerava aktivnost albanske političke emigracije na Zapadu na podršku zahteva „Kosovo – republika“, odnosno ka stvaranju uslova za otcepljenje Kosova od Srbije (Jugoslavije), u čemu je imala i ima podršku separatističkih i secesionističkih snaga u samoj Jugoslaviji. Ona je priznala nepostojeću republiku Kosovo „kao suverenu i nezavisnu državu“, a zbog situacije u Jugoslaviji njen predsednik Ramiz Aljija „ne isključuje mogućnost pripajanja Kosova svojoj zemlji“, pošto „ne veruje da će federalna Jugoslavija kakva je danas moći da preživi“ i da se neće „ponoviti istorijska greška koja je već jednom učinjena prema Albancima na Kosovu“.¹⁸

Zapadne zemlje su u mnogo blažoj formi osuđivale nepoštovanje ljudskih prava u Albaniji, koje je za vreme staljinističko-centralističkog jednopartijskog sistema bilo evidentno, nego što to čine u pogledu „položaja“ Siptara na Kosovu, iako je opštepoznato da oni imaju mnogo veća prava nego što je po međunarodnim standardima predviđeno za nacionalne manjine (nigde u svetu nacionalne manjine nemaju svoj univerzitet i akademiju nauka).

Zapadno insistiranje na navodnom nepoštovanju ljudskih prava na Kosovu samo je oblik političkog pritiska na Srbiju

¹⁸ Iz intervjuja Ramiza Aljije „Frans-presu“, 17. septembra 1991. godine.

(Jugoslaviju). Američki državni sekretar za inostrane poslove, Bejker, izjavio je 7. februara 1991. godine da je „centralna jugoslovenska vlada u više navrata opomenuta zbog stanja na Kosovu“. Pod vidom nepoštovanja ljudskih prava i zahteva za demokratskim promenama predlagana je u SAD i primena tzv. Niklsonovog amandmana prema Srbiji, iako je jasno, kako je pisao „Njujork Tajm“ (10. februar 1991), da se ne radi o ljudskim pravima, već o težnjama za „Velikom Albanijom“. Takvu američku politiku podržavaju i zapadnoevropske zemlje, što se pokazuje i kroz rad Haške konferencije.

Za Jugoslaviju, odnosno Srbiju i Makedoniju, prvorazrednu važnost ima konstantnost velikoalbanske politike i pretenzije na njihove teritorije na kojima živi šiptarska manjina, nezavisno od promena albanske unutrašnje i spoljne politike, jer to proizilazi iz vekovne opredeljenosti za homogenizaciju albanske nacije, čiji pripadnici ispovedaju različite vere (islamska, katolička i pravoslavna), kao i iz njene jasne i otvorene politike teritorijalnih pretenzija.

Grčka balkanska politika razvija se uporedo sa zapadnoevropskom usmerenošću, uz veće naglaske protiv interesa makedonskog naroda (njegovo negiranje je konstantno) i reafirmaciju prijateljskih odnosa sa Srbijom. Zbog unapređivanja odnosa sa Albanijom, nastavljanja prijateljskih i dobrosusedskih odnosa sa Bugarskom i aktivnosti na unapređivanju odnosa sa Turskom, Grčka pokušava da igra ulogu „mosta“ za unapređivanje balkanskih odnosa, stavljajući poseban naglasak na potrebu za očuvanjem teritorijalnog integriteta Jugoslavije, što pokazuje i svojom aktivnošću u Evropskoj zajednici, izjašnjavanjem protiv ekonomskih sankcija prema Jugoslaviji (i Srbiji), koje bi pogodile i njenu privredu.

Objektivna podudarnost interesa Grčke, Bugarske i Albanije, koja je donedavno, postojala u politici prema makedonskom narodu i makedonskim i drugim manjinama u tim zemljama, sada je dovedena u pitanje zbog referenduma u Makedoniji o suverenosti (nezavisnosti), bugarskih izjava o priznavanju makedonske države i albanskih pretenzija na teritorije Srbije i Makedonije, odnosno mogućih promena u susedstvu, koje joj višestruko ne bi odgovarale. Povećanje bugarskih mogućnosti za proširenje uticaja kroz priznavanje makedonske države uslovilo je zvanično grčko saopštenje da

neće priznati državu koja bi nosila „istorijsko grčko ime Makedonija“. Ta činjenica bi mogla da poremeti više decenija razvijane dobrosusedske odnose sa Bugarskom, koji bi, da nije navedenog problema, mogli biti još više unapređeni promenom bugarskog međunarodnog položaja (nestanak Varšavskog ugovora i sovjetskog uticaja), kao i zajedničkim interesom prema Turskoj na osnovu turske manjine u obe zemlje.

Grčka najava susreta njenog i bugarskog premijera i predsednika Srbije, za koji je pokazala interes i Rumunija, oživljava stare asocijacije povodom Makedonije i nove geopolitičke trendove na Balkanu, koji su posledica kako jugoslovenske krize, tako i ukupnih promena u regionu i šire. Mogućnost za susret ostala je otvorena. Smatra se da evropskim silama susret nije odgovarao, kao ni Makedoniji, jer su bile zatečene njegovim zakazivanjem.

Prestanak konfrontacije i unapređivanje grčko-turskih i tursko-bugarskih odnosa i porast uticaja SAD u Bugarskoj i Albaniji omogućavaju proširenje uticaja SAD na Balkanu, čime se jačaju pozicije NATO-a na jugoistoku Evrope. U vezi s tim, značajan je i memorandum grčkog premijera upućen vladama Bugarske i Turske, kojim se predlaže delimično demilitarizovanje graničnih oblasti tri zemlje (Trakije), uklanjanjem ofanzivnog oružja (tenkovi, artiljerijski topovi, borbeni avioni i helikopteri), što su SAD pozdravile.

Promene bugarske spoljne politike karakterisao je tipičan spoljnopolitički nastup – „sačekati i prislušnuti kretanja u drugim zemljama, pa krenuti tamo otkud vetar duva“. Zbog izraženih ekonomskim teškoća, koje su uslovile tzv. sporazum o socijalnom miru 16 političkih partija, predsednik Želeu naglašava da je u 1990. godini „bilo više politike nego ekonomije“ i da se pokazalo da je vraćanje zemlje seljacima važnije od usvajanja novog ustava.

Za spoljnopolitičku usmerenost značajna su dva stava predsednika Želeu: (a) naglašavanje da spoljna politika treba da omogući „direktan put“ u Evropu radi što brže integracije u evropske strukture, da bi se dobili krediti i moderna tehnologija za prelazak na tržišnu privredu; i (b) naglašavanje da nema razloga da se Bugarska isključuje iz grupe koju čine Poljska, Češko-Slovačka i Mađarska, što je kritika zapadnih ocena bugarskog razvoja.

Nacionalno jedinstvo i bezbednost zemlje u prvom su planu međunarodne aktivnosti, a razvoj nacionalizma, koji se ispoljio u agresivnosti građana prema pripadnicima turske manjine i masovnom iseljavanju u Tursku, iako je sada taj proces zaustavljen, pokazuje ostajanje na sanstefanskim fikcijama o „velikoj Bugarskoj“ (nepriznavanje makedonske nacije i promena datuma bugarskog nacionalnog praznika – umesto 9. septembra – 3. mart, dan potpisivanja preliminarog Sanstefanskog mirovnog ugovora između Rusije i Otomanskog Carstva 1878. godine, kojim je bilo predviđeno stvaranje „velike Bugarske“, u koju bi ušli delovi istočne Srbije i cela Makedonija do Egejskog mora i albanskih planina), što znači da se osnovni činilac jugoslovensko-bugarskih odnosa ne menja: nepriznavanje makedonske nacije, uz nov elemenat, koji je posledica jugoslovenske krize – priznanje makedonske države, koje je usledilo posle referenduma u Makedoniji.

U Bugarskoj se naglašava da stanje u Jugoslaviji proizvodi nastanak „balkanskog Libana“, što će nužno uticati na politiku njenih suseda, ali da se ona neće mešati u unutrašnje stvari Jugoslavije i da se pravo na samoopredeljenje mora ostvarivati mirnim (političkim) sredstvima. Iz prava na samoopredeljenje, kaže Želev, proizilazi i potreba za priznavanjem „političke samostalnosti, političke nezavisnosti i državnog suvereniteta Republike Makedonije“, nezavisno od „kominternovskog karaktera makedonske nacije“. Spremnost da sa Makedonijom sarađuje „do stepena da granicu učinimo formalnom“, uz napomenu da „to nije naša politika u odnosu na ostale susede“, jasno ispoljava bugarske pretenzije prema Makedoniji.¹⁹ Izjavu predsednika Želeva o tome da granicu sa Makedonijom treba učiniti formalnom pojasnila je sofijska „Duma“ objašnjenjem da se radi o koncepciji „otvaranja granica sa Makedonijom i prirodnim ujedinjenjem Bugara sa obe strane granice inače razdvojenih država“. Napadi na Srbiju pokazuju se i kroz naslov tog teksta – „Makedonski suverenitet, bugarsko priznanje i srpski zagrljaj“. Pre navedenih izjava jedan bugarski diplomata je rekao da izvan Bugarske na Balkanu žive dva miliona Bugara i da svim sredstvima međunarodnog prava treba zaštititi „ogromni bugarski etnički kontingent u

¹⁹ Iz intervjuja Ž. Želeva Nacionalnoj televiziji, 14. septembra 1991. godine.

Makedoniji“, uz naglašavanje da je Jugoslavija, kao država, osnovana na veštački način.²⁰

U strategijskom pogledu, značajna je aktivnost NATO-a prema Mađarskoj i Bugarskoj i nagoveštaji njihove međusobne vojne saradnje, kako ističu „obavešteni izvori“. Grčki ministar odbrane takođe izjavljuje da grčko-bugarska saradnja „sadrži i elemente vojne saradnje“.

Rumunska spoljna politika se usmerava na „političku strategiju ekonomske i kulturne integracije“ izgradnjom nove evropske strukture.²¹ Pri tome se naglašava da je iskustvo socijaldemokratije prihvatljivije od „ranijih ideala“ KP Rumunije, bez antisovjetizma u oficijelnoj spoljnoj politici, po čemu se Rumunija razlikuje od drugih bivših sovjetskih satelita. Smatra se da ta činjenica utiče na stav Zapada prema Rumuniji, koji nije zadovoljan dostignutim nivoom promena.

U Rumuniji se naglašava početak korenitih zaokreta u spoljnoj politici radi otvorenosti i spremnosti za razvoj odnosa sa svim zemljama i usmerenosti ka miru i poštovanju prava čoveka. U odnosima sa susednim zemljama govori se o politici nacionalnih interesa i dobrosusedstvu uz uzajamno poverenje, ali se podseća i na opasnost od povratka na predratnu politiku nekih država koje žele promene državnih granica, što je usmereno na mađarske pretenzije prema Transilvaniji. U rumunskoj susedskoj politici postoji izvesna protivurečnost: suprotstavljavanje mađarskim pretenzijama, uz istovremeno pokazivanje interesa prema Moldaviji. Pri tome se, ipak, nije podleglo nacionalističkim zahtevima u zemlji, pa se rukovodstvo Moldavije pokazalo kao umereno u svojim zahtevima za nezavisnost.

Rumunija naglašava spremnost za razvoj balkanske saradnje, izdvajajući dobrosusedske odnose sa Jugoslavijom, uz otvoreno nezadovoljstvo i kritike Mađarskoj zbog ponašanja prema Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj. Interes za dobrosusedskim odnosima ima, kao i ranije, strateško-politički značaj. Ranije je on bio u međusobnoj podršci nezavisnosti u odnosu na strateške pretenzije SSSR-a na Balkanu, a sada (slično predratnim savezničkim odnosima) zbog pretenzija Mađarske

²⁰ Iz intervjua J. Veličkova sofijskim „Večernjim novinama“, 17. maja 1991.

²¹ Vasile Šandru, *Novaja Rumynija v Evrope i mire*, „Meždunarodnaja žizn“, Moskva, 1990. br. 12, str. 68.

i aspiracija Bugarske i potrebe da im se suprotstavi. Istorijski je potvrđeno prijateljstvo u jugoslovensko-rumunskim i srpsko-rumunskim odnosima, koji su sada ojačani saradnjom na Đerdapu i značajnim poboljšanjem položaja naših nacionalnih manjina u Rumuniji.

Mađarska spoljna politika je značajno nov činilac u Podunavlju, sa izraženom reafirmacijom nacionalističkih osećanja i pretenzija koje su postojale u prošlosti. Na Zapadu je Mađarska stekla značajan „politički kredit“ otvaranjem svoje granice prema Austriji za građane bivše DR Nemačke, čime je ubrzala „proces rušenja Berlinskog zida“ i ujedinjenja Nemačke, posle čega su njeni odnosi sa Austrijom i Nemačkom postali politički mnogo kvalitetniji, uz spremnost tih zemalja da unapređuju sa njom ekonomske i ukupne odnose.

Mađarska je pokazala više odlučnosti za kidanje veza sa SSSR-om od drugih zemalja i ubrzavala aktivnosti na raspuštanju Varšavskog ugovora i prestanku rada SEV-a. U početku je taktički naglašavala da će voditi politiku neutralnosti, ali se ubrzo potpuno okrenula Evropi, želeći da se uključi u njene ekonomske i političke strukture. Zajedno sa Poljskom, prva je dobila ekonomsku pomoć, jer je procenjeno da u njoj postoje uslovi za strane investicije. Zatim, postala je članica Evropskog saveta i dobila status posmatrača u NATO-u. Budimpešta je postala centar za praćenje promena u drugim zemljama i za aktivnosti prema Rumuniji i Jugoslaviji, a aktivno se uključila u italijanske i austrijske inicijative za razvoj regionalne podunavske saradnje i one unutar Pentagone, odnosno Heksagonale.

U politici prema susedima Mađarska je izgradila ofanzivan nastup s pozicija „nacionalnih interesa“, odnosno pretenzija koje se široko manifestuju. Premijer Antal je to pokazao izjavom da govori u ime 15 miliona Mađara, što znači i onih izvan mađarskih granica, pa se počelo sa otvorenim ispoljavanjem teritorijalnih pretenzija: prema Rumuniji, podsticanjem i podrškom borbe mađarske manjine u Transilvaniji (Erdelj) za autonomiju i napadima za nepoštovanje prava manjina i opštih ljudskih prava; prema Slovačkoj Antalovom izjavom da u „slučaju podele Češko-Slovačke na dve posebne države“ postojeća granica ne bi ostala važeća; prema Jugoslaviji na raznovrsne načine, koji pokazuju zainteresovanost za njenu

dezintegraciju – otvorenom političkom, materijalnom i vojnom pomoći hrvatskim secesionističkim snagama, stalnim izjavama o potrebi priznanja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, izjavom premijera da se Vojvodina 1918. godine nije ujedinila sa Srbijom, već sa Kraljevinom SHS, što nije tačno, ali što bi trebalo da znači (kao i u slučaju Slovačke) da, Vojvodina, ako se Jugoslavija raspadne, ne može ostati u sastavu Srbije, zahtevima za tzv. personalnom autonomijom Mađara u Vojvodini i drugo.

Austrija je po nestanku interesnih sfera i ravnoteže snaga u Evropi veoma brzo napustila svoju neutralnu politiku, na koju je obavezivao Državni ugovor iz 1955. godine. Nestankom blokofske podele ona je prestala da bude zemlja na „mostu“ između dve Evrope koje više ne postoje, pa je uspostavila nove i kvalitetne odnose sa Mađarskom i Češko-Slovačkom. Na sovjetsko naglašavanje da neutralna Austrija može i dalje da ima veliki značaj u evropskim odnosima, američki ambasador u Beču odgovorio je da nema razloga za nastavljanje politike neutralnosti, dok bečki pravnici i diplomati govore o „diferenciranoj neutralnosti“, o tome da neutralnost treba da bude saglasna sistemu zajedničke bezbednosti. Posle potpisivanja Sporazuma 2 + 4, koji je bio preduslov za ujedinjenje Nemačke, austrijska vlada je jednostranom deklaracijom ukinula odredbe o zabrani kupovine civilnih aviona nemačke i japanske proizvodnje i druge ratne opreme, a velike sile (potpisnice Državnog ugovora) dale su izjave da se tome ne protive.

U austrijskom međunarodnom nastupu značajna su dva pravca: okrenutost EZ od koje je dobila saglasnost da će biti njen trinaesti član, i aktivnost na izgradnji svoje pozicije u srednjoj Evropi (Podunavlju), odnosno na objedinjavanju „nekih tradicionalnih vrednosti srednjoevropske civilizacije“ koja nosi tragove četiri stoleća. Tu srednjoevropsku usmerenost jedni tumače strahom od dominacije ujedinjene Nemačke i interesom da joj se suprotstavi zajedno sa zemljama koje su nekada ulazile u sastav Austro-Ugarske, čime se otklanja opasnost od novog anšlusa Austrije, kojem bi u budućnosti Nemačka mogla ponovo težiti, dok drugi smatraju da je takva politika upravo proizvod sinhronizacije politike dve nemačke države. Prvo shvatanje austrijske politike zastupljeno je,

prema nekim indicijama i izjavama, i u Hrvatskoj i Sloveniji, uz napomene da bi „objektivno govoreći to... bio i jedini modalitet državnog suvereniteta Slovenije i, eventualno, Hrvatske izvan jugoslovenskog okvira“. ²² Smatra se da bi razvoj u tom pravcu odgovarao i Italiji, koja kroz aktivnost Pentagone, odnosno Heksagonale, izražava strah od nemačke dominacije u Podunavlju i teži da joj se suprotstavi, što odgovara i vatikansko-katoličkim krugovima zbog tradicionalnog uticaja i podrške koji im pružaju katolici iz tih zemalja.

Jugoslovensko-austrijske odnose karakterisali su u toku poslednje decenije stabilnost, dobrosusedstvo i razvijenost. Kancelar Vranicki je zvanično izjavljivao da je „samo Jugoslavija zvanični partner Austrije“, a njena diplomatija je naglašavala „da neće preduzeti ništa što bi moglo zaoštriti jugoslovensku krizu“. Ti stavovi su, međutim, veoma brzo napušteni, prvo kroz izražavanje simpatije za secesionističke republike i isticanje da princip samoopredeljenja ostaje opredeljujući činilac, a zatim se prešlo na otvorenu podršku Sloveniji i Hrvatskoj kako diplomatskim sredstvima, tako i onim koja znače mešanje u unutrašnje poslove Jugoslavije (omogućavanje uvoza oružja i opreme za Sloveniju i Hrvatsku, stalna diplomatska aktivnost u prilog priznanja nezavisnosti, zahtevi za preduzimanje sankcija prema Srbiji i JNA i slanje mirovnih trupa EZ, uz naglašavanje da „treba posegnuti za mnogo jačim sredstvima“ ako Jugoslavija na to ne pristane). Dok se, na jednoj strani, Srbija najžešće napada, a Srbi proglašavaju najnepoželjnijim susedima, na drugoj strani se ističe da je „Hrvatska uvek bila bastion Austrije na Balkanu“. Sada se govori da se neće prihvatiti novi jugoslovenski ambasador, a ministar odbrane izjavljuje „da bi austrijske i mađarske trupe mogle zajedno da intervenišu u nekoj trećoj zemlji“.

Italijanska „istočna politika“ nastala je kao rezultat stečene međunarodne pozicije (peta industrijska sila, jedna od sila EZ, posle SAD i Francuske najznačajniji činilac u Sredozemlju), na jednoj, i mogućnosti koje su se ukazale posle promena u srednjoj Evropi i na Balkanu za ostvarivanje određenog uticaja na svoje istočno susedstvo i njegovo zaleđe, na drugoj strani. Naglašavajući da je put konstruktivne koegzistencije činilac razvoja saradnje i da „iza Trsta“ treba

²² P. Simić, *isto*, str. 20.

razvijati zonu mira i saradnje „dragocenu za odnose ravnoteže u Evropi i na Sredozemlju“, da se Trstu zbog promena u Podunavlju obezbeđuju nove i značajne srednjoevropske funkcije kakve je imao u prošlosti, ona radi na unapređivanju bilateralnih odnosa, regionalne i subregionalne saradnje sa tim zemljama. Italijanski ministar De Mikelis, pri tome, naglašava da istočnoevropskim zemljama „moramo pokazati da je moguće da se fizički ponovo integrišu u srednju Evropu“. „Istočnom politikom“ se stvaraju pretpostavke za mogućnost korišćenja ekonomske i tehnološke moći Italije kao činioca „nove evropske arhitekture“, posebno naspram ujedinjene Nemačke, i to ne radi konkurencije već „jedne vrste ravnoteže“ koja može da koristi tim zemljama, kaže De Mikelis. Kao primere kojima objašnjava tu politiku on navodi sledeće: „Zašto bi Austrija i Mađarska svoju robu izvozile samo preko nemačkih luka?... Luke, železnice, telekomunikacije, veze između Furlanije i Hrvatske, između Koruške i Slovenije, to su prirodne stvari.“ Ili, Jugoistočni deo Evrope ne sme zaostajati u procesu integracije. „Ako, na primer, želimo da pomognemo Jugoslaviji, onda je treba uvesti u zapadnu sferu privrede“.²³

Jugoslovensko-italijanski odnosi su se veoma kvalitetno razvijali poslednjih decenija. Italija je jedan od najznačajnijih ekonomskih partnera Jugoslavije, koja u „istočnoj politici“ ima poseban značaj kao prvi sused na istoku, Balkanu i u Podunavlju. Ona je sve donedavno podržavala integritet i nezavisnost Jugoslavije, naglašavala da bi njen raspad „bila veoma negativna stvar... veliki rizik za njih i za nas“, koji bi sprečio procese integracije u Evropi i ugrozio nepovredivost granica, čime bi nastao problem „novog povlačenja granica duž etničkih linija ne samo u Jugoslaviji već i drugde“. Međutim, kako je razvoj jugoslovenske krize poprimao sve negativnije oblike, italijanska politika se počela tome „prilagođavati“, pokazujući da bi u slučaju raspada Jugoslavije mogla imati teritorijalne revandikacije i pretenzije za jačanje uticaja u „novim državama“. Stručnjaci za međunarodno pravo smatraju da bi, u tom slučaju, Italija mogla imati jedan pristup granicama utvrđenim mirovnim ugovorom iz 1947. godine, a drugi prema onima koje su povučene kroz bivšu Slobodnu teritoriju Trsta Osimskim sporazumom sa Jugoslavijom.

²³ Iz intervjuja bečkom „Kurieru“, oktobra 1990. godine.

Rezolucijom italijanskog parlamenta iz oktobra 1991. vlada je obavezana da ubrza rad na priznavanju Slovenije i Hrvatske i da razmotri preispitivanje bilateralnih sporazuma sa Jugoslavijom „kako bi se oni prilagodili novonastaloj situaciji“. Istovremeno, izraženo je nezadovoljstvo zbog mogućeg pogoršavanja uslova za komuniciranje italijanske manjine u Sloveniji i Hrvatskoj zbog „novih državnih granica“, pa se zato priprema predlog akata kojima bi se regulisao njen položaj na jedinstven način.

Zaključna razmatranja

Na osnovu prethodnih razmatranja karaktera odnosa sa susednim zemljama i njihovih spoljnopoličkih usmerenosti može se izvesti *nekoliko zaključaka* o mogućem daljem razvoju odnosa na Balkanu i njegovom položaju u novim međunarodnim uslovima i odnosima.

1. Usmerenost većine jugoslovenskih naroda ka razvijanju sopstvene suverenosti i nezavisnosti i međunacionalni sukobi doveli su do tendencije „balkanizacije“ Jugoslavije i neizvesnosti njenog opstanka. Ta činjenica je, uz razvoj nacionalističkih tendencija u delu susedstva, na osnovu povezivanja manjinskih i teritorijalnih aspiracija, dovela do koincidencije akcija i interesa prema jugoslovenskim teritorijama: Albanije prema delovima Srbije (Kosovu i Metohiji), Makedonije, pa i Crne Gore; Bugarske prema Makedoniji i delovima istočne Srbije, Mađarske prema Vojvodini i Italije prema delovima Slovenije i Hrvatske.

2. Promene u međunarodnom položaju i spoljnopoličkim orijentacijama mogu u novoj „jugoslovenskoj situaciji“ voditi političkim savezništva prema „novim državama“: Albanije, Grčke i Bugarske prema Makedoniji, Mađarske i Austrije prema Srbiji ili tzv. krnjoj Jugoslaviji (bez Slovenije i Hrvatske); Rumunije i Srbije prema Mađarskoj i Bugarskoj.

3. Nezavisno od pokušaja Evropske zajednice da obezbedi jedinstven nastup prema Balkanu i srednjoj Evropi, protivurečnosti nacionalnih interesa evropskih sila teraće ih na konkurentske nastupe na tim područjima. Borba za dominantan uticaj ili za uspostavljanje „ravnoteže interesa“ nužno će se

razvijati između Italije i Nemačke, a postoji mogućnost da u pojedinim balkanskim zemljama pokušaju da se reafirmišu i „stara prijateljstva“ (uticaji) Britanije i Francuske.

4. Najveća nepoznanica koja može da ima presudan značaj u strateškoj poziciji Balkana jesu budući odnosi SAD i Nemačke na globalnom i evropskom planu. Ukoliko preovladaju protivurečnosti interesa, eventualna nova nemačka politika *Drang nach dem Südosten* (težnje ka jugoistoku) ne bi u dogledno vreme imala mogućnosti da uspe zbog pozicija SAD u Sredozemlju i, posebno, u Grčkoj i Turskoj, a potencijalno i u Albaniji i Bugarskoj. Ukoliko, pak, bude zadržan dosadašnji karakter njihovih odnosa, onda će dolaziti do međusobno „kontrolisanih nastupa“, u kojima će imati svoju priliku i Italija. Ukoliko nastane više „jugoslovenskih država“ moguća je i „podela interesnih sfera“ među zapadnim silama na našim prostorima. Modaliteti u tom pogledu zavisiće, pre svega, od toga da li će evropske sile članice EZ očuvati dosadašnji razvoj međusobnih odnosa usmeren ka evropskoj političkoj uniji ili ne, kao i od toga kakvi će biti budući odnosi te zajednice sa SAD. Ocena o tome koji trend preovladava za sada se ne može dati, jer ima i protivurečnih: naglašava se potreba za opstankom i proširivanjem NATO-a, reafirmiše se gotovo zaboravljena Zapadnoevropska unija, itd. Aktivnost Evropske zajednice na Haškoj konferenciji o Jugoslaviji pokazala je i zajedničku opštu usmerenost, ali i značajne razlike, u čemu se posebno isticala Nemačka, čiji je uticaj i preovladao.

5. Za sada ostaje neizvesan i mogući uticaj Rusije i Ukrajine (ili saveza suverenih država) na balkanske odnose.

6. Zbog mogućnosti spoljnih uticaja korišćenjem razvijenih elemenata „balkanizacije“, posebno u odnosima jugoslovenskih i nekih njima susednih država, postoje sve pretpostavke da se reafirmišu negativni geopolitički elementi u odnosima balkanskih naroda. Takva aktivnost će se verovatno ispoljavati u podržavanju hrvatskih pretenzija prema Bosni i Hercegovini od strane severnih suseda i Nemačke, uz dodatni vatikansko-katolički činilac, kao i u korišćenju „muslimanskog činioca“ za uticaj na crnogorsko-srpske odnose, preko Sandžaka, i povezivanje „muslimanskom vezom“ Kosova i Bosne.

7. Pitanje Kosova i Metohije, zajedno sa Makedonijom, biće u narednom periodu značajan nacionalni i geopolitički

činilac kako u odnosima između balkanskih naroda, tako i po mogućnostima za izraženije spoljne uticaje prema Albaniji, Makedoniji i Srbiji.

8. Na neke od navedenih trendova razvoja balkanskih odnosa svakako će značajno uticati i novi odnosi koji će biti uspostavljeni između jugoslovenskih naroda, zavisno od broja novih država koje će nastati, postojanja ili nepostojanja saveza između njih i karaktera (etnički, ekonomski, strategijski) granica koje će biti uspostavljene. Naime, pitanje granica postaje osnovni problem, koji će uticati na odnose skoro svih balkanskih i većine drugih susednih zemalja, a njihova internacionalizacija neće moći da se izbegne, pa će tako velike sile zadržati mogućnost velikog uticaja na te odnose.

Ekonomске sankcije koje je uvela EZ prema Jugoslaviji i zahtevi usmereni prema Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija pokazuju da jugoslovenska kriza utiče na oblikovanje budućih evropskih, pa i globalnih međunarodnih odnosa, što donekle ublažava savremene ocene o značajnom opadanju strateškog značaja jugoslovenskog i ostalog balkanskog prostora. Kao i u prošlosti, rešenja neće zavisiti samo od odnosa snaga među balkanskim narodima već i od interesa i pretenzija međunarodnih aktera koji će obeležavanjem sfere svojih interesa obeležavati i granice političkih težnji pojedinih balkanskih država.

S U M M A R Y

NEW GEOPOLITICAL POSITION OF THE BALKANS AND YUGOSLAVIA

The author starts with a review of contemporary changes in the international relations and compares their depth and impact with those that ensued from the French (bourgeois) and October (socialistic) revolutions or those that followed as consequences of the World War I.

Further on the author analyses the changed position of the Balkans after changes in Eastern Europe took place and in connection with this the changed international position of Yugoslavia. Strategic interests of the leading world and European factors in connection with the solution of the Yugoslav crisis are also analysed.

In the closing part of the article the author analyses changes in the external policies, international positions and relations of countries neighbouring with Yugoslavia.

R E S U M E

NOUVELLE POSITION DU BALKAN ET DE LA YUGOSLAVIE

Dans une première partie de l'article on étudie les changements contemporains dans les rapports internationaux et les conséquences découlées de la révolution française et de la révolution d'octobre (socialiste), ainsi que des conséquences de la première guerre mondiale.

Dans la suite, auteur fait une analyse de la position changée du Balkan après les changements en Europe et, lié avec cela, le changement de la position internationale de la Yougoslavie. Il fait une analyse à part des intérêts stratégiques des facteurs importants mondiaux et européens qui ont une influence sur la crise yougoslave.

A la fin, auteur étudie, en utilisant des arguments nécessaires, les changements dans la politique extérieure, la positions internationale et les rapports des pays voisins envers la Yougoslavie.

Р Е З Ю М Е

НОВОЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ БАЛКАН И ЮГОСЛАВИИ

В первой части статьи рассматриваются современные изменения в международных отношениях, причем они по своей глубине и последствиях сравниваются с теми, которые проистекли из Французской (буржуазной) или Октябрьской (социалистической) революций, или с теми, которые возникали как последствие Первой мировой войны.

В продолжении автором анализируется новое положение Балкан после изменений в Восточной Европе и в связи с тем, изменение международного положения Югославии. В анализе особое внимание уделяется стратегическим интересам ведущих мировых и европейских факторов, в связи с решением югославского кризиса.

В конце автор аргументированно рассматривает изменения во внешней политике, международном положении и отношениях соседних стран к Югославии.